

05.04.2019

Dr hab. Anna Szelałowska, prof. SGH

Warszawa, 28.03.2019 r.

Katedra Miasta Innowacyjnego

Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pana mgra Tomasza Żelazka

pt. „Pomiar efektywności funkcjonowania banków spółdzielczych z uwzględnieniem ryzyka kredytowego”

napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Adama Adamczyka, prof. US

I. Uwagi wstępne

Podstawą prawną przygotowanej recenzji rozprawy doktorskiej Pana mgra Tomasza Żelazka są wymogi ustawowe stawiane pracom doktorskim w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1668). Recenzja została przygotowana na podstawie pisma Dziekana Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego Pana Profesora dra hab. Waldemara Tarczyńskiego z dnia 18 stycznia 2019 r. zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w *sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu o nadanie tytułu profesora* (Dz. U. 2018, poz. 261).

Za podstawę oceny rozprawy doktorskiej przyjęto następujące kryteria:

- struktura rozprawy, trafność sformułowania tematu, wyboru obszaru i przedmiotu badań
- oryginalność celów badawczych, hipotezy i wkład autorski do dziedziny nauk ekonomicznych w dyscyplinie finanse
- oryginalność rozwiązania problemu naukowego
- metody badawcze wykorzystane w pracy do udowodnienia hipotezy głównej i celów badawczych
- rezultaty badawcze
- strona formalna rozprawy
- wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej kandydata w dyscyplinie ekonomia
- umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktoranta.

II. Ocena struktury rozprawy, trafności sformułowania tematu, wyboru obszaru i przedmiotu badań

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska została przygotowana pod kierunkiem naukowym Pana Profesora dr hab. Adama Adamczyka na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego. Praca, licząca 275 stron, ma charakter teoretyczno-empiryczny. Struktura pracy jest poprawna i zgodna z formalnymi wymogami badań naukowych a układ jej treści bardzo przejrzysty i logiczny. Rozprawę tworzy wstęp, pięć spójnych i proporcjonalnych pod względem objętości rozdziałów, zakończenie, streszczenie pracy w języku angielskim, dwa załączniki, bogata bibliografia zawierająca 269 pozycji (w tym 108 zagranicznych), spis 27 tabel, 37 rysunków oraz oświadczenie Autora o samodzielności przygotowania rozprawy doktorskiej.

Autor dysertacji uzasadnił we wstępie rozprawy wybór tematu dysertacji, wskazał główny cel naukowo-badawczy pracy, pytanie badawcze, główną hipotezę badawczą oraz 2 hipotezy pomocnicze, zakres przedmiotowy i czasowy rozprawy.

Doktorant słusznie uwypuklił we wstępie szczególne znaczenie oceny efektywności banków. Zarówno w krajowej, jak i zagranicznej literaturze ekonomicznej tematyka efektywności technicznej pozostaje nadal aktualnym obszarem badawczym. Nie ulega wątpliwości, że zagadnienie to nie tylko jest istotne obecnie, co wielokrotnie udowodniono w praktyce i literaturze naukowej, ale będzie również odgrywać niebagatelne znaczenie w przyszłości. Niniejsza praca doktorska stanowi cenny przyczynek do dyskusji na temat pomiaru efektywności banków spółdzielczych ma więc praktyczne znaczenie dla praktyki bankowej.

Dokonując oceny merytorycznej dysertacji mgra T. Żelazka należy podkreślić, że podjęta tematyka i obszar badawczy, zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia, są ważne, aktualne, trafne i istotne z punktu widzenia aktualnych trendów badawczych. Sformułowany tytuł pracy doktorskiej wykazuje cechy dysertabilności i jednoznacznie określa rozważany problem, pozostając w zgodności z treścią opracowania. O rosnącym zainteresowaniu tą tematyką świadczy dynamiczny wzrost w ostatnich dwóch dekadach krajowych i zagranicznych publikacji poświęconych zastosowaniu metody DEA (*Data Envelopment Analysis*) jako jednej z najważniejszych metod nieparametrycznych do oceny efektywności podmiotów prowadzących działalność w wielu, różnych sektorach gospodarki. Zagadnienie zastosowania metody DEA w ocenie efektywności banków spółdzielczych cieszy się coraz bardziej rosnącym zainteresowaniem wśród ekonomistów (zwłaszcza zagranicznych) i tym samym dobrze uzasadnia wybór tematu rozprawy doktorskiej. Opisane zagadnienie mieści się w zakresie dziedziny nauk ekonomicznych, w dyscyplinie finanse.

Oryginalność rozprawy podkreśla zawężenie przez Autora obszaru badawczego do poszukiwania modelu oceny efektywności wspomagających adaptację banków spółdzielczych do złożonych warunków rynkowych. Ograniczenie badania do wszystkich banków spółdzielczych zrzeszonych w grupie BPS SA w latach 2011-2016 jest dobrze uzasadnione i nie budzi wątpliwości. Przyjęty przez Autora proces badawczy, kształtujący strukturę recenzowanego opracowania pozwolił kompleksowo i rzetelnie przedstawić podjętą tematykę rozprawy.

III. Ocena oryginalności celów badawczych pracy, hipotezy badawczej i metod badawczych wykorzystanych w pracy do rozwiązania problemu badawczego i udowodnienia hipotezy

Wyznaczonym przez Autora we wstępie głównym celem rozprawy doktorskiej było „wypracowanie modeli pomiaru efektywności technicznej banków spółdzielczych z wykorzystaniem metody *Data Envelopment Analysis* (DEA) z uwzględnieniem specyfiki działalności tych banków jak również z uwzględnieniem ryzyka kredytowego” (s. 8). Tak sformułowany cel rozprawy jest poprawny, przejrzysty i wymaga wykazania wiedzy teoretycznej i praktycznej Doktoranta w dyscyplinie finanse.

Poza celem głównym, Doktorant wyznaczył cel badawczy jakim jest „wskazanie i doskonalenie działań związanych z nowoczesnym i kompleksowym zarządzaniem w bankach spółdzielczych, z uwzględnieniem ryzyka kredytowego” (s. 8). Powyższe cele zostały zrealizowane przy zastosowaniu dwóch głównych obszarów oceny efektywności technicznej w bankach spółdzielczych (s. 8):

- 1) przedstawienia istoty, celów i specyfiki banków spółdzielczych, teoretycznego omówienia problemów oceny efektywności oraz związanego z nią ryzyka (rozdziały I, II i III),
- 2) zaprezentowania metody badawczej oceny efektywności oraz omówienia wyników przeprowadzonych badań pomiaru efektywności technicznej DEA (rozdział IV i V rozprawy).

Autor zastosował w pracy doktorskiej metody analityczno-opisowe a także metody analizy statystycznej oraz porównawczej, jak również w szerszym kontekście, metody poznawania bezpośredniego i pośredniego. Przyjęte przez Doktoranta należy uznać za wystarczające do tak sformułowanych celów pracy doktorskiej.

Kluczowa, z punktu widzenia oceny recenzowanej dysertacji, jest przeprowadzona przez Doktoranta weryfikacja głównej hipotezy badawczej zgodnie z którą „uwzględnienie ryzyka kredytowego w pomiarze efektywności metodą DEA, pozwala na lepszą ocenę funkcjonowania banków spółdzielczych” (s. 8). Poza hipotezą główną Autor sformułował dwie hipotezy pomocnicze (8):

- 1) uwzględnienie ryzyka kredytowego istotnie wpłynie na wartość wyników DEA,
- 2) uwzględnienie ryzyka kredytowego w miarach efektywności technicznej pozwala na lepszą identyfikację banków znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej.

Tak sformułowane hipotezy badawcze należy uznać za istotne, prawidłowo sformułowane i dające się zweryfikować zastosowanymi przez Doktoranta metodami badawczymi. Dokonując oceny występowania wzajemnych związków przyczynowo-skutkowych oraz logicznego następstwa wyznaczonego celu głównego i celu badawczego, jak również tak sformułowanych hipotez, stwierdzam, że są one zgodne z systemowym podejściem badawczym w dysertacjach doktorskich. Magister T. Żelazek wykazał się wyjątkowo dobrą znajomością metodyki badań jakościowych i ilościowych. Zarówno teoretyczny opis metodyki badawczej bazującej na badaniach jakościowych i ilościowych, jak i przede wszystkim ich poprawne przygotowanie i opracowanie jest największą zaletą przedłożonej mi do recenzji rozprawy doktorskiej.

Zaproponowana w dysertacji przez mgra Tomasza Żelazka metoda pozwalająca odpowiedzieć na pytanie czy uwzględnianie ryzyka kredytowego istotnie wpłynie na poziom efektywności technicznej badanych banków spółdzielczych pozwoliła pozytywnie zweryfikować główną hipotezę badawczą oraz dwie hipotezy pomocnicze. Sformułowana przez mgra T. Żelazka główna hipoteza badawcza została zweryfikowana poprzez potwierdzenie dwóch hipotez pomocniczych. Pierwsza hipoteza pomocnicza została zweryfikowana poprzez „zestawienie wartości miar efektywności technicznej DEA dwóch podobnych modeli DEA, jednego uwzględniającego ryzyko kredytowe, a drugiego bez elementów ryzyka”. Natomiast druga pomocnicza hipoteza badawcza została zweryfikowana „z wykorzystaniem testu U Manna Witneya dla dwóch prób niezależnych oraz zestawienia wartości mediany i średniej miernika efektywności DEA dla podmiotów z grupy badawczej o podwyższonym ryzyku i dla pozostałej badanej populacji” (s. 8). Celem zapewnienia rzetelności badań Doktorant zastosował triangulację metod, danych, badaczy i teorii.

Przyjęta we wstępie główna hipoteza badawcza i pomocnicze hipotezy badawcze oraz wyznaczony cel główny rozprawy stały się kanwą dla realizacji procesu badawczego oraz struktury rozprawy. Każdy rozdział kończy się klarownym i syntetycznym, aczkolwiek niewyodrębnionym podsumowaniem. Autor umiejętnie odsyła w treści do kolejnych rozdziałów w przypadku szerszego omówienia danej problematyki. Pracę czyta się z dużym zainteresowaniem, ze względu na przystępną formę jej prezentacji.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, z których dwa pierwsze wprowadzają do tematyki bankowości spółdzielczej i pomiaru ryzyka w bankach spółdzielczych. Trzeci rozdział został poświęcony efektywności traktowanej jako kryterium oceny działalności banku spółdzielczego (w tym jej metodyce pomiaru). W rozdziale czwartym dokonano prezentacji oraz wstępnego wyboru modelu *Data Envelopment Analysis* wykorzystanego do pomiaru efektywności w sektorze bankowości spółdzielczej. Ostatni, piąty rozdział ma charakter stricte empiryczny w którym Autor dokonał oceny prawidłowości doboru zmiennych zastosowanych w modelu DEA, z wykorzystaniem współczynnika zmienności, następnie scharakteryzował grupę badawczą, jej różnorodność oraz poddał weryfikacji główną hipotezę badawczą rozprawy. Rozprawa ma zatem charakter teoretyczno-empiryczny.

Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający do tematyki działalności banków spółdzielczych. Jego treść stanowi część podbudowy teoretycznej do całości opracowywanego zagadnienia. Początkowa część rozdziału umiejscawia banki spółdzielcze w systemie bankowym, syntetycznie prezentuje systemy bankowe funkcjonujące na świecie, w Europie i w Polsce. Następnie przedstawia strukturę funkcjonalną polskiej spółdzielczości wraz z jej z mocnymi i słabymi stronami. Rozdział ten jest wzbogacony gruntownym przeglądem literatury zarówno krajowej, jak i zagranicznej. Niedosytem pozostającym po lekturze tego rozdziału jest brak nowszych danych dotyczących azjatyckiego i amerykańskiego rynku bankowości spółdzielczej (s. 23-24) oraz brak ujednoczenia przedziału czasowego na rysunkach 1.3-1.7. Nie jest też jasne trzecie i czwarte zdanie w ostatnim akapicie na s. 27. Recenzentka ma nadzieję, że Autor podczas publicznej obrony wskaże jaki wpływ na efektywność sektora bankowości spółdzielczej miały wydarzenia między 1989 a 2004 rokiem i na czym polegać ma „dynamiczniejszy okres rozwoju banków spółdzielczych w Polsce” i co ma być jego przyczyną. Ze względu na brak autora rozdziału w pracy zbiorowej na którą powołał się Doktorant w przypisie 20, w treści pracy na s. 13 definicję systemu bankowego przypisał On prof. Marianowi Podstawce zamiast prof. Sylwestrowi Kozakowi. Prawdopodobnie literowy błąd na s. 18 spowodował, że Autor zamiast „ponad 30 banków spółek akcyjnych” napisał „ponad 50 banków spółek akcyjnych” (w październiku 2018 roku działały w Polsce 33 takie banki). Na s. 28 Autor powołując się na ustawową definicję banku błędnie użył liczby pojedynczej do rzeczownika „ustawa”, ponieważ bank jest podmiotem

utworzonym zgodnie z przepisami wielu ustaw a nie tylko *Prawa bankowego*, czego przykładem są banki spółdzielcze podlegające nie tylko pod przepisy ustawy *Prawo bankowe*, ale także ustawy *o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i banków zrzeszających* a także ustawy *Prawo spółdzielcze* oraz innych aktów prawnych. W rozdziale pierwszym Autor błędnie podał liczbę analizowanych lat w tabeli 1.1 – zamiast dziesięciu powinno być jedenastu.

Drugi rozdział stanowi dobrze zaprezentowaną charakterystykę ryzyka w działalności banków spółdzielczych. Autor zaprezentował specyfikę i normy ryzyka w sektorze bankowości spółdzielczej. Szczególną rolę poświęcił miarom ryzyka kredytowego w bankach spółdzielczych. Rozdział ten ma również charakter teoretyczny a wykorzystana literatura przedmiotu (głównie krajowa) w pełni potwierdza znajomość tematu przez Doktoranta. Niestety Autor w kilku miejscach pominął redakcje naukowe cytowanych publikacji m.in. w przypisie 182 w rezultacie czego autorką klasyfikacji ryzyka bankowego jest tylko prof. Zofia Zawadzka. Podobnie brak redakcji naukowej w przypisie 189 był przyczyną braku odwołania do faktycznego autora rozdziału na który Doktorant się powołuje. Cenną umiejętnością Doktoranta jest synteza poruszanych zagadnień obszernie opisanych w literaturze i szczególnie koncentracja na kwestiach związanych bezpośrednio z celem rozprawy i weryfikacją hipotez badawczych.

W trzecim rozdziale przedmiotem rozważań jest istota efektywności działalności banków spółdzielczych. Autor, na gruncie analizy literatury przedmiotu zwrócił uwagę na problemy ze zdefiniowaniem pojęcia efektywności. Wskazał różne wymiary oceny efektywności oraz determinanty mające wpływ na poziom efektywności banków spółdzielczych. Ponadto Autor zaprezentował stosowane w sektorze bankowym metody oceny efektywności działania banków i dokonał próby ich oceny. W tym rozdziale Autor dokonał oceny funkcjonowania banków spółdzielczych w Polsce w latach 1997-2017. Analiza jest rzetelnie opracowana, a wnioski są solidnie wyprowadzone z zebranego materiału empirycznego. Trafił się jednak jeden mały błąd w pierwszym zdaniu ostatniego akapitu na stronie 134, w którym zamiast „do stanu 588 w 2017 r.” Autor błędnie napisał „do stanu 553 w 2017 r.”

W rozdziale czwartym Autor przedstawił metodę pomiaru efektywności metody DEA wraz z jej podstawowymi profilami CCR i SE-DEA, które posłużyły do weryfikacji głównej hipotezy badawczej. Autor przedstawił wady i zalety metody DEA i uzasadnił dobór tej metody w ocenie efektywności technicznej banków spółdzielczych. Cennym elementem tego rozdziału są także argumenty przedstawione przez Autora wskazujące na przewagę korzyści wynikających ze stosowania metody DEA nad metodami wskaźnikowymi czy ekonometrycznymi. Mocną stroną tego rozdziału są gruntowne studia literaturowe i umiejętność wyboru tych pozycji w zakresie analizy efektywności metodą DEA, które w największym stopniu pozwalają przyczynić się do weryfikacji hipotez badawczych. Po lekturze rozdziału czwartego nasuwa się niedosyt w postaci braku wskazania wad i zalet profilu BCC i CCR.

Rozdział piąty jest rozdziałem zasadniczym pracy ze względu na część empiryczną i autorski wkład w badania przeprowadzone na około 200 bankach spółdzielczych zrzeszonych w BPS w latach 2011-2016. Autor dokonał charakterystyki próby badawczej, okresu badawczego i oceny doboru zmiennych. Wszystkie przyjęte przez Autora zmienne (majątek trwały, zobowiązania razem, liczba placówek, zatrudnienie, należności razem, należności razem wartość bilansowa netto, wynik z opłat i prowizji, należności razem z utratą wartości, koszty działania i amortyzacji, odpisy z tytułu utraty wartości, fundusze własne, oraz wynik z działalności bankowej) posiadają właściwości dyskryminujące analizowaną populację banków w efekcie czego mogły zostać uwzględnione w badaniu. W rezultacie przeprowadzone przez mgra Tomasza Żelazka badanie empiryczne pozwoliło pozytywnie zweryfikować główną hipotezę badawczą oraz pierwszą i drugą hipotezę pomocniczą.

W zakończeniu pracy poza dokonaniem klasycznego podsumowania i wniosków badawczych, Autor wyraźnie określił ograniczenia badawcze, jakie są związane z przeprowadzonym przez Niego procesem badawczym w zakresie wnioskowania, jak i określił kierunki dalszych badań w tej tematyce, co niewątpliwie świadczy o Jego dojrzałości naukowej.

IV. Język i formalna strona rozprawy

Pod względem językowym i formalnym recenzowaną dysertację należy dobrze ocenić. Jak w wielu opracowaniach naukowych do mankamentów recenzowanej pracy doktorskiej należy zaliczyć pewne niedociągnięcia o charakterze technicznym m.in.:

- brak w niektórych opisach bibliograficznych autorów rozdziałów prac zbiorowych, na które Doktorant powołuje się w pracy,
- brak wskazania w niektórych pozycjach redakcji naukowej,
- błąd w nazwisku prof. Małgorzaty Iwanicz-Drozdowskiej, prof. Włodzimierza Szpringera oraz prof. Jana Krzysztofa Solarza,
- brak tekstów jednolitych najnowszych aktów prawnych na które się Autor powołuje w rozprawie,
- nieujednolicona pisownia tytułów aktów prawnych,
- błędne użycie rzeczownika „ilość” zamiast „liczba” przy rzeczownikach policzalnych,
- częste używanie średnika zamiast dwukropka,
- nadużywanie form osobowych zamiast strony biernej,
- brak odmiany przez przypadki w treści pracy na s. 147 nazwisk autorów z przypisu 418,
- brak dywizu w nazwie województwa kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego (tabela 5.3),
- rozbieżność jednostek w tytule różnic pomiędzy wartością modelu M2 i modelu M1 na rys. 5.13 i 5.14 (etykiety danych są w procentach a w opisie tytułu na obszarze rysunków są w punktach procentowych),
- sporadyczne błędy literowe.

Powyższe niedociągnięcia nie ujmują wartości pracy doktorskiej i nie wpływają na zdecydowanie pozytywną ocenę merytoryczną dysertacji. Do najważniejszych walorów recenzowanej rozprawy doktorskiej należą:

- ważność i aktualność podjętego tematu, w tym wypełnienie luki badawczej w polskiej literaturze przedmiotu w dyscyplinie finanse,
- bardzo duża przejrzystość rozprawy i uporządkowany wywód naukowy,
- właściwy dobór metod badawczych i ich uzasadnienie,
- przeprowadzenie badań ilościowych i jakościowych na wysokim poziomie,
- rzetelne opracowanie wyników badań empirycznych przeprowadzonych przez Autora,
- umiejętność formułowania samodzielnych wniosków.

Recenzentka nie doszukała się w dysertacji wielu obszarów polemicznych. Jednakże oczekuje się od Doktoranta wskazania przyczyn „dynamicznego wzrostu wielkości sektora spółdzielczego w Polsce po 1989 roku” o którym wspomina On na s. 10 we Wstępie. Analiza tego wartościowego studium teoretyczno-empirycznego pozwala oczekiwać, że Doktorant podczas publicznej obrony ustosunkuje się do kwestii, które zostały poruszone w tej recenzji.

Potencjał i rzetelność mgra Tomasza Żelazka w formułowaniu problemów i ich rozwiązywaniu stanowi o walorach przedłożonej pracy doktorskiej. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest pracą inspirującą poznawczo, charakteryzującą się niewątpliwą użytecznością prezentowanych wyników dla praktyki. Autor z łatwością porusza się na wielu płaszczyznach metod oceny efektywności banków oraz wykazuje się dużą wnikliwością badawczą.

V. Konkluzja końcowa

Zdaniem recenzentki rozprawa doktorska mgra Tomasza Żelazka jest pracą bardzo wartościową, oryginalną, świadczącą o dużym zasobie wiedzy Autora w zakresie dziedziny nauk ekonomicznych - w dyscyplinie finanse. Osiągnięte przez Doktoranta rezultaty badawcze wynikają z wysokiego poziomu erudycji w zakresie krajowej i zagranicznej literatury naukowej w podjętej dyscyplinie badań. W świetle poczynionych ustaleń stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania stawiane w art. 13. ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1668). Stanowi ona bowiem oryginalne rozwiązanie przez Autora problemu naukowego w sposób samodzielny i poprawny pod względem warsztatu metodologicznego. Przedmiotowa dysertacja wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta w dyscyplinie finanse oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez niego pracy naukowej. Niniejszym wnoszę o dopuszczenie recenzowanej rozprawy do publicznej obrony. Jednocześnie wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego o wyróżnienie rozprawy.

